

פרשת חיי שרה

בפרק כ״ד של ספר בראשית נאמר:

יב/ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם הַקְרֵה נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם
יג/ הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב מָיִם
יד/ וְהָיָה הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנִי

אברהם רצה להשיא את בנו יצחק, ולכן שלח את עבדו אליעזר אל ארץ מולדתו כדי למצוא שם אשה עבורו. כשהגיע אליעזר למקום, הוא נעצר ליד הבאר והתפלל לה׳. הוא ביקש שהנערה המיועדת ליצחק תתגלה על ידי סימן מיוחד: כאשר יבקש ממנה מים, היא תציע מעצמה להשקות גם את גמליו. כך קיווה להכיר את האשה שה׳ בחר לבן אדוניו.

אולם **הגמרא**[1] מותחת ביקורת מפתיעה על דרך זו. רבי שמואל בר נחמני אמר בשם רבי יונתן, ששלושה שאלו שלא כהוגן: אליעזר, שאול ויפתח. לשניים הראשונים השיב הקב״ה כהוגן, ואילו לשלישי השיב שלא כהוגן. לגבי אליעזר מבארים חז״ל, שהסימן שביקש היה יכול להתקיים גם בנערה חיגרת או סומא, שהרי הוא לא התנה שלא יהיו בה מומים כאלה. ואף על פי כן, הקב״ה השיב לו כהוגן והזמין לפניו את רבקה.

אלא שדברי חז״ל הללו מעוררים קושי. כאשר מתבוננים היטב בדברי אליעזר, רואים שהוא כלל לא ביקש לקבוע אילו מעלות צריכות להיות באשתו של יצחק. הוא לא ביקש מה׳ אשה העונה על תנאים מסוימים, אלא רק סימן שעל ידו יוכל לזהות את האשה שה׳ כבר בחר. כך הוא אומר בפירוש: ״**אַתָּה הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק**״. כלומר, אליעזר אינו בא לקבוע בעצמו מי תהיה אשתו של יצחק; להפך, הוא מבקש שה׳ יגלה לו את האשה המיועדת באמת ליצחק.

אם כן, קשה להבין את טענת **הגמרא**. מדוע באים אליו בטענה שלא פירש שהנערה צריכה להיות בלי מום, בשעה שכל בקשתו היתה לזהות את מי שה׳ בחר? אם נערה חיגרת או סומא לא היתה מיועדת ליצחק, ממילא לא היתה יכולה להיות התשובה לתפילתו. ואם הקב״ה אכן היה מייעד לו נערה כזאת, כיצד יכול היה אליעזר לחלוק על בחירתו? לכאורה לא היה אפשר לנסח בקשה ראויה יותר, שהרי הוא מסר את ההכרעה כולה בידי שמים. מדוע אפוא אמרו חז״ל ששאל שלא כהוגן?

שאלה זו מתחזקת לאור מאמר נוסף של חז״ל.

[1] תענית ד ע״א.

הגמרא[2] אומרת: **"אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: וְקָשִׁין לְזַוּוגָן כִּקְרִיעַת יַם סוּף, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת". אֵינִי? וְהָא אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: אַרְבָּעִים יוֹם קוֹדֶם יְצִירַת הַוָּלָד בַּת קוֹל יוֹצֵאת וְאוֹמֶרֶת: בַּת פְּלוֹנִי לְפְלוֹנִי, בֵּית פְּלוֹנִי לְפְלוֹנִי, שְׂדֵה פְּלוֹנִי לְפְלוֹנִי! לָא קַשְׁיָא: הָא – בְּזוּג רִאשׁוֹן, הָא – בְּזוּג שֵׁנִי."**

לפני שנבאר את ההבדל בין זיווג ראשון לזיווג שני, עלינו להוסיף קושי. חז"ל אומרים במפורש שזיווגו של אדם נקבע מן השמים עוד לפני לידתו. נמצא שזהות אשתו אינה עניין של מקרה, אלא גזירה אלוקית שנקבעה מראש. מאחר שרבקה היתה הזיווג האמיתי של יצחק, בהכרח היא האשה שה' בחר עבורו, ויש בה כל המעלות הראויות לחיבור הזה.

ממילא מתחזקת מאוד שאלתנו הראשונה. אליעזר אינו מבקש מה' לבחור אשה ליצחק על פי הסימן שהוא מציע, אלא לגלות לו את האשה שכבר היתה מיועדת לו מאז ומקדם. לכאורה אין כל חשש שתפילתו תצביע על אשה שאינה ראויה, שהרי בחירת ה' קדמה לכל מעשהו של אליעזר. אדרבה, בקשתו נראית מדויקת ביותר: הוא סומך על הקב"ה שיגלה לו את האשה שהוא עצמו בחר.

מדוע אפוא מגדירה **הגמרא** את תפילתו כשאלה שלא כהוגן? מה רצו חז"ל ללמדנו באומרם שאליעזר היה עלול להיענות שלא כהוגן, בזמן שכל רצונו היה למצוא את הזיווג שנגזר מן השמים?

כדי להבין זאת, עלינו להרחיב את הדברים ולחזור אל עצם עניין הגלגולים. **האריז"ל**[3] מלמד שנשים אינן חוזרות בגלגול. אולם במקום אחר אומר **האריז"ל**[4] שרבקה היא גלגול של חוה. כיצד חזרה נשמת חוה ברבקה, אם נשים אינן חוזרות בגלגול?

קושי זה אינו נוגע רק לרבקה. בכמה מקומות בכתבי **האריז"ל** מבואר שהאמהות הן גלגולים של חוה, והאבות הם גלגולים של אדם הראשון. בזה מובן מדוע אברהם, יצחק ויעקב נקראים אבות: בהם שבה נשמתו של אבי האנושות, אדם הראשון, כדי לבוא על תיקונה. וכך גם האמהות משתתפות בתיקון נשמת חוה.

אלא שהדברים מעוררים שאלה נוספת. אם האבות והאמהות הם חזרתם של אדם וחוה כדי לתקן את החטא הראשון, מדוע התיקון דורש כמה גלגולים בשלושת זוגות האבות והאמהות? מדוע אדם וחוה אינם חוזרים בזוג אחד בלבד, אלא תחילה באברהם ושרה, אחר כך ביצחק ורבקה, ולבסוף ביעקב ונשותיו? מה עניינן של שלוש המדרגות הללו, ומדוע כל אחת מהן זקוקה לזיווג חדש?

כדי להבין מדוע נשמת אדם הראשון צריכה לשוב בשלושת האבות, עלינו להקדים קושי נוסף בעניין החטא הראשון. **הזוהר**[5] מלמד שאדם הראשון פגם בשלוש עבירות יסודיות: עבודה זרה, בכך ששמע לדברי הנחש במקום לדבר ה'; שפיכות דמים, בכך שהביא מיתה לעולם; וגילוי עריות, בכך שהתחבר עם חוה קודם הזמן הראוי.

הדבר תמוה מאוד. כאשר מעיינים בסיפור הבריאה, התורה מספרת על עבירה אחת בלבד: אדם אכל מעץ הדעת למרות ציווי ה'. בשום מקום אין התורה מתארת בפירוש עבודה זרה, שפיכות דמים או גילוי עריות. כיצד יכולה עבירה אחת לכלול שלוש עבירות שונות כל כך?

כדי להתחיל להבין את הסוד הזה, עלינו לשוב אל מהותה של נשמת האדם. **הגמרא**[6] מביאה מאמר עמוק של רבי יוחנן בשם רבי שמעון בר יוחאי. חז"ל אומרים שדוד המלך אמר חמש פעמים: "ברכי נפשי את ה'". מדוע הוצרך דוד לחזור חמש פעמים על השבח הזה? משיבה **הגמרא**: "שדר בחמשה עולמים ואמר שירה".

חז"ל מבארים שדוד עבר בחייו חמישה עולמות. העולם הראשון הוא כשהיה במעי אמו, ושם שיבח את ה' על פלא יצירתו. השני הוא כשיצא לאוויר העולם וראה כוכבים ומזלות. השלישי הוא בשעת היניקה, כאשר ראה כיצד הקב"ה הכין את מזונו. הרביעי הוא כשראה במפלתם של רשעים, והחמישי הוא כשהתבונן ביום המיתה. בכל שלב כזה התעורר דוד לומר שירה חדשה לבוראו.

במבט ראשון נראה שמאמר זה רק מתאר תקופות שונות בחיי האדם. אולם יש כאן נקודה הדורשת עיון: מדוע קראו חז"ל לחמש התקופות הללו דווקא "חמישה עולמות"? מדוע לא אמרו בפשטות חמש תקופות בחיי דוד? לשון זו רומזת לעומק גדול יותר. מאחורי שלבי החיים מתגלה מציאות רוחנית, שאותה נוכל להבין על פי חכמת הקבלה.

---

2 סוטה ב ע"א.

3 שער הגלגולים, הקדמות ח וט.

4 ספר הליקוטים, פרשת תולדות.

5 זוהר, בהר קיא ע"ב; ועיין גם באריז"ל, שער הפסוקים, ויגש, פרק מז, על המילים "ויאמר יעקב אל פרעה".

6 ברכות י ע"א.

הדבר מתחזק בהמשך דברי **הגמרא**. חז״ל נותנים הסבר נוסף לחמש הפעמים שאמר דוד ״ברכי נפשי את ה׳״. דוד הקביל חמש תכונות של הנשמה לחמש הנהגות של הקב״ה: מה הקב״ה מלא כל העולם, אף הנשמה ממלאת את כל הגוף; מה הקב״ה רואה ואינו נראה, אף הנשמה רואה ואינה נראית; מה הקב״ה זן את כל העולם, אף הנשמה זנה את הגוף; מה הקב״ה טהור, אף הנשמה טהורה; ומה הקב״ה יושב בחדרי חדרים, אף הנשמה יושבת בחדרי חדרים.

נמצא שחמש השירות של דוד קשורות ישירות לנשמת האדם. תחילה מזכירה **הגמרא** חמישה עולמות, ואחר כך חמש תכונות של הנשמה. ההדגשה החוזרת על המספר חמש מעוררת תשומת לב, בפרט לאור דברי **האריז״ל**. **האריז״ל** מגלה שנשמת האדם אינה מציאות רוחנית אחת ופשוטה, אלא יש בה חמש מדרגות: נפש, רוח, נשמה, חיה ויחידה. מדרגות אלו הן דרגות שונות של קדושה, ועל ידן יכול האדם להתקשר לעולמות רוחניים שונים.

הנפש היא המדרגה הראשונה של הנשמה. היא הקרובה ביותר לגוף, ומתגלית בעיקר בתחום המעשה. היא שייכת לעולם העשייה. הרוח היא מדרגה גבוהה יותר, קשורה לדיבור ושייכת לעולם היצירה. הנשמה גבוהה עוד יותר, והיא קשורה להבנה רוחנית ולהשגת מציאות אלוקית. היא שייכת לעולם הבריאה.

למעלה משלוש המדרגות הללו עומדות החיה והיחידה. החיה שייכת לעולם האצילות, והיחידה היא המדרגה הרוחנית העליונה ביותר. אלו חלקים של הנשמה שקדושתם למעלה מן ההכרה הרגילה של האדם, ואין לנו בהם השגה.

אנו למדים אפוא שהאדם אינו בעל נשמה אחת שאין בה חילוקי מדרגות, אלא יש בו כמה רבדים רוחניים, וכל אחד מהם שייך לעולם אחר. מבנה זה מאפשר לנו להבין את חטאו של אדם הראשון באופן חדש. אם בנשמה יש כמה מדרגות, ייתכן שעבירה אחת תפגע בכמה רבדים רוחניים ותוליד בכל אחד מהם תוצאה אחרת.

על פי זה נוכל להבין מדוע ייחסו חז״ל לאדם הראשון שלוש עבירות, אף שהתורה מספרת רק על מעשה אחד. **המגלה עמוקות**[7] מגלה שעל ידי אכילת עץ הדעת פגם אדם בשלושה עולמות: עשייה, יצירה ובריאה. כפי שביארנו, לכל אחד מן העולמות הללו מקבילה מדרגה אחרת בנשמה: עולם העשייה כנגד הנפש, עולם היצירה כנגד הרוח, ועולם הבריאה כנגד הנשמה. חטאו של אדם לא היה אפוא מעשה גשמי בלבד בעולם הזה. הוא פגע בבת אחת בשלוש מדרגות בנשמתו, ובכל אחד מן העולמות שאליהם הן שייכות.

עתה מובן מדוע מייחסים חז״ל לאדם שלוש עבירות יסודיות: עבודה זרה, שפיכות דמים וגילוי עריות. אין הכרח לומר שהיו אלה שלושה מעשים נפרדים שהתורה לא סיפרה עליהם; אלו שלוש הבחינות הרוחניות שהיו כלולות בחטאו. באכילת הפרי האסור פגם אדם בנפש, ברוח ובנשמה, ולכן חטא אחד הופיע בשלוש צורות שונות.

מכאן מובן גם מדוע תיקונו של אדם הראשון לא יכול היה להיעשות על ידי אב אחד בלבד. מאחר שנפגמו שלוש מדרגות בנשמתו, כל אחת היתה צריכה תיקון בפני עצמו. זהו שמלמד **הזוהר**[8]. שלושת האבות מקבילים לשלוש המדרגות העיקריות בנשמת אדם הראשון: אברהם כנגד הנפש, יצחק כנגד הרוח, ויעקב כנגד הנשמה.

לכל אחד מן האבות נמסר אפוא לתקן מדרגה אחרת בנשמת האדם הראשון. אברהם, שהוא כנגד הנפש ועולם העשייה, מתקן את פגם העבודה זרה. מול נמרוד הוא מסרב להכיר בשום אלוה מלבד ה׳, ומוכן להיזרק לכבשן האש ולא לכפור באמונתו. בניסיון זה הוא עומד בדיוק כנגד פגם העבודה זרה שהיה כלול בחטאו של אדם.

יצחק, שהוא כנגד הרוח ועולם היצירה, מתקן את פגם שפיכות הדמים. בשעת העקדה הוא מוכן למסור את חייו כדי לעשות את רצון ה׳. נכונות זו למסור את הנפש היא תיקון לפגם שפיכות הדמים שנגרם אף הוא בחטא הראשון.
ולבסוף יעקב, שהוא כנגד הנשמה ועולם הבריאה, צריך לתקן את פגם גילוי העריות. קדושתו המיוחדת בענייני אישות, והניסיונות שעבר כדי להעמיד את בית ישראל, הם חלק מן התיקון השלישי הזה.

שלושת האבות אינם אפוא רק שלושה אנשים הממשיכים בזה אחר זה שליחות אחת. הם מייצגים את שלוש המדרגות היסודיות בנשמת אדם הראשון, וכל מדרגה צריכה תיקון על ידי חיים וניסיונות המיוחדים לה. מאחר שהחטא הראשון פגע בשלושה עולמות, תיקונו היה מוכרח להיעשות בשלושה שלבים.

נשוב עתה למאמר **הגמרא** שהבאנו. חז״ל אומרים שארבעים יום קודם יצירת הוולד מכריזה בת קול את שם האשה המיועדת לו. ומאידך מלמדת **הגמרא** שהזיווג תלוי במעשיו של האדם, ושהחיבור בין איש ואשה קשה כקריעת ים סוף. כדי ליישב את הסתירה מחלקת הגמרא בין זיווג ראשון לזיווג שני.

---

7 ואתחנן, אופן קמו.

8 עיין בהערה 5.

רש״י[9] מפרש שהזיווג הראשון הוא לפי המזל, ואילו הזיווג השני הוא לפי מעשיו של האדם. הוא מוסיף שהזיווג השני קשה, מפני שהאשה הניתנת לו אינה האשה שנועדה לו מתחילה. מכאן אנו למדים שהזיווג שנגזר קודם הלידה אינו הבטחה שאינה יכולה להשתנות. זכויותיו ועוונותיו של האדם עשויים לשנות את מצבו ולמנוע ממנו לקבל את האשה שנקבעה עבורו.

כדי להבין את עומק העניין, עלינו לעיין בגילוי מופלא של **האריז״ל**[10]. האריז״ל מלמד שנשמה יכולה להשתנות אפילו בתוך ימי חייו של האדם. מי שיש בו נשמה טהורה וגבוהה עלול, בעקבות חטא כמו הכעס, לאבד אותה; היא מסתלקת מגופו ובמקומה נכנסת נשמה נמוכה יותר. הוא מוסיף שגם מאורעות מסוימים, כגון מחלה קשה, יכולים לגרום לשינוי כזה.

גילוי זה משנה את הדרך שבה אנו מבינים את זהותו הרוחנית של האדם. היינו יכולים לחשוב שהנשמה שקיבל בלידתו נשארת בו בהכרח עד מותו. אולם **האריז״ל** מלמד שיש מצבים שבהם היא מסתלקת מגופו ונשמה אחרת באה במקומה. האדם נשאר באותו גוף, עם אותה צורה ואותם זיכרונות, אבל המציאות הרוחנית המחיה אותו כבר אינה בדיוק אותה מציאות. **האריז״ל** מסיק מכאן דבר הנוגע ישירות לזיווג: אם אשה היתה מיועדת לאדם מסוים, אך נשמתו יצאה ממנו ועברה לאדם אחר, יכולה אותה אשה להינשא למי שקיבל את הנשמה הראשונה. הזיווג אינו תלוי רק בזהות הגופנית של בני הזוג, אלא בהתאמה העמוקה שבין נשמותיהם.

בכך אפשר להבין כיצד אדם עלול לאבד את הזיווג שנועד לו. כאשר חטאיו גורמים לשינוי בנשמתו, שוב ייתכן שאין בו התאמה רוחנית לאשה שנקבעה עבורו. היא נשארת קשורה לנשמה שהיא הזיווג האמיתי שלה, גם כאשר נשמה זו נמצאת כעת באדם אחר. עיקרון זה יכול לתת, במקרים מסוימים, הסבר רוחני לאובדן זיווג או לפרידה בין בני זוג.

זהו רובד ראשון בהבנת החילוק של **הגמרא**. זיווג ראשון הוא החיבור שנגזר מתחילה בין שתי נשמות. זיווג שני יכול להיות חיבור שנעשה נחוץ לאחר שמעשי האדם שינו את מצבו הרוחני והרחיקו אותו מן האשה שנקבעה לו בתחילה. מובן גם מדוע **רש״י** אומר שהזיווג השני הוא לפי מעשיו: מעשיו שלו עלולים לאבד ממנו את ההתאמה הרוחנית שנקבעה לפני לידתו.

אולם מתוך הסבר זה עולה יסוד חשוב. גם כאשר אדם מאבד את האשה שנועדה לו, הקשר הראשון בין שתי הנשמות אינו מתבטל באמת. החלק הזכרי והחלק הנקבי נשארים קשורים זה בזה. אם הנשמה הזכרית יוצאת מגוף אחד ועוברת לאדם אחר, הנשמה הנקבית המתאימה לה יכולה להמשיך אחריה. לא הקשר שבין הנשמות נעלם, אלא האפשרות של אדם מסוים לשמור על הזיווג שהיה מיועד לו.

יש אפוא רובד עמוק יותר במושגים זיווג ראשון וזיווג שני. אם שני חלקיה של נשמה אחת נשארים קשורים ביסודם, מדוע הזיווג השני קשה יותר מן הראשון? ובפרט, מדוע יישאר הקושי כאשר שני בני הזוג הם ממש הנשמות שהיו מיועדות זו לזו מתחילתן?

כאן מגלה לנו **האריז״ל**[11] ביאור יסודי. תחילה הוא מדגיש שאין לפרש זיווג ראשון וזיווג שני כפשוטם, כאילו מדובר רק בנישואין ראשונים לעומת נישואין שניים, שהרי לפעמים הנישואין השניים טובים מן הראשונים.

האריז״ל מסביר שזיווג ראשון הוא חיבור של שתי נשמות כשהן באות לעולם בפעם הראשונה. האיש והאשה המיועדת לו נולדים באותו דור, וכשמגיע זמן נישואיהם הם יכולים להיפגש בלי קושי מיוחד. חיבורם מתאים באופן ישיר לגזירה מן השמים שקשרה אותם. לעומת זאת, כשאדם חטא ועליו לחזור בגלגול, לפעמים חוזרת גם אשתו האמיתית לעולם כדי ללוות אותו. שתי הנשמות שהיו זוג מתחילה חוזרות יחד כדי להמשיך את תיקונן. אלא שבשונה מן הפעם הראשונה, כעת אין פגישתן נעשית בהכרח בקלות. החטאים שגרמו לגלגול מעוררים קטרוגים על האדם. הכוחות המקטרגים מבקשים למנוע את חיבורו עם האשה המיועדת לו, ויוצרים מכשולים, מריבות וקשיים שונים לפני הנישואין. על מצב זה נאמר שהזיווג קשה כקריעת ים סוף.

היסוד העיקרי הוא שאשתו של האדם בזיווג שני היא אותה נשמה ממש שהיתה אשתו בזיווג הראשון. אין הכרח שמדובר באשה אחרת שניתנה לו; זהו חיבור מחודש עם אשתו הראשונה, בגלגול חדש.

מעתה מובן כיצד נשים יכולות לחזור בגלגול, אף שהבאנו שהן אינן נכנסות בדרך כלל לתהליך זה. לפעמים כל מטרת חזרתן היא ללוות את הבעל האמיתי בגלגולו החדש. מכאן גם שקושי בזיווג שני אינו מלמד שבני הזוג אינם מתאימים זה לזה. אדרבה, ייתכן שאלו שתי נשמות המיועדות זו לזו בשלמות, אלא שחטאים מחיים קודמים מקשים עתה על פגישתן. זיווג ראשון וזיווג שני אינם אפוא בהכרח שני

---

9 שם.

10 שער הגלגולים, הקדמה ה, דף ח ע״א, ד״ה ״הנה לפעמים״.

11 שער הגלגולים, הקדמה כ.

חיבורים עם נשמות שונות; הם יכולים להיות שתי פגישות של אותן נשמות, המופרדות זו מזו על ידי הגלגול.

עתה נוכל לשוב לשאלתנו על שלושת זוגות האבות והאמהות. ביארנו שהאבות מייצגים את שלוש המדרגות העיקריות בנשמת אדם הראשון, ששבו לעולם בזו אחר זו כדי לתקן את תוצאות חטאו. לאור דברי **האריז"ל** מובן מדוע גם האמהות היו צריכות לשוב לעולם. מאחר שהן גלגולים של חוה, הן מלוות את גלגוליה השונים של נשמת אדם. כשם שאשתו האמיתית של אדם יכולה לחזור בגלגול כדי להיות עמו בתיקונו, כך האמהות חוזרות לצד האבות ומסייעות בתיקון המוטל על בעליהן. אין בכך סתירה לעיקרון שנשים אינן חוזרות בגלגול, כי חזרתן נובעת דווקא מן הקשר שלהן לנשמת הבעל. מאחר שנשמת אדם צריכה לשוב בשלושה אבות, גם נשמת חוה שבה כדי ללוות כל שלב. שלושת זוגות האבות והאמהות הם אפוא שלוש פגישות מחודשות של שתי הנשמות הראשונות, העוסקות יחד בתיקון החטא שנעשה בגן עדן.

אפשר להעמיק עוד. אם שלושת האבות הם שלושה גלגולים בזה אחר זה של המדרגות העיקריות בנשמת אדם, ראוי שנמצא בסיפוריהם גם את הקושי ההולך וגדל של הזיווג השני. **האריז"ל** לימד שכאשר אדם חוזר בגלגול, אשתו יכולה לחזור עמו, אך החיבור החדש נעשה קשה יותר בגלל הקטרוגים שעוררו החטאים המחייבים תיקון. ייתכן אפוא ששלושת הזוגות מראים הדרגה בקושי הזה, ככל שתיקונה של נשמת אדם הראשון מתקדם.

נתבונן בסיפוריהם. אצל אברהם ושרה אין התורה מספרת על קושי מיוחד בפגישתם או בנישואיהם. כאשר אברהם מופיע בסיפור התורה, שרה כבר אשתו. חיבורם נראה טבעי, בלי חיפוש, משא ומתן או ניסיון שנועד להביא לפגישתם. אצל יצחק ורבקה המצב משתנה. כאן הנישואין כבר אינם באים באותה פשטות. אברהם שולח את אליעזר לארץ רחוקה כדי למצוא אשה לבנו. העבד יוצא למסע, מגיע אל משפחה זרה וצריך לקבל את הסכמתה להוציא את רבקה. וביותר, הוא נזקק לתפילה מיוחדת להצלחת שליחותו ולהכרת האשה המיועדת ליצחק. הזיווג דורש עתה סיוע ומאמצים שלא הוזכרו בנישואי אברהם.

אצל יעקב הקשיים גדלים עוד הרבה יותר. יעקב מוכרח לעזוב את ביתו וללכת אל לבן. הוא פוגש את רחל ורוצה לשאת אותה, אך עליו לעבוד שבע שנים כדי לקבלה. בסוף התקופה לבן מרמה אותו ונותן לו את לאה במקומה. יעקב נאלץ לקבל עליו עוד שבע שנות עבודה עבור רחל. נישואיו מלווים אפוא בניסיונות, ברמאות ובמכשולים גדולים בהרבה מאלו שפגשו אביו וסבו.

הדרגה זו מקבלת משמעות מיוחדת כשמשווים אותה לשלוש המדרגות בנשמת אדם. אברהם כנגד הנפש ועולם העשייה, יצחק כנגד הרוח ועולם היצירה, ויעקב כנגד הנשמה ועולם הבריאה. ודווקא יעקב צריך לתקן את פגם גילוי העריות. ראוי לשים לב שהוא גם זה שפוגש את הקשיים הגדולים ביותר בענייני נישואין והעמדת זרעו. אפשר לומר שניסיונותיו בתחום הזיווג קשורים לתיקונו הרוחני. מאחר שתפקידו נוגע לפגם גילוי העריות, המכשולים הקשים ביותר מופיעים אצלו דווקא בתחום הזיווג. הקדושה שעליו להשיב שייכת לקשר שבין איש לאשה, ולכן דרכו בעניין זה קשה במיוחד.

אפשר אף לומר בדרך רמז, שאם חיבורם של אברהם ושרה הוא השלב הראשון בתיקון, וחיבורם של יצחק ורבקה הוא השלב השני, הרי נישואי יעקב הם מעין "זיווג שלישי". מובן שאין זו הגדרה נוספת שנאמרה ב**גמרא**, אלא דרך לבטא את ההדרגה שבשלושת התיקונים של נשמת אדם.

מכאן אנו חוזרים אל השאלה שבה פתחנו. אם יצחק הוא השלב השני בחזרת נשמת אדם, ורבקה היא השלב השני בחזרת נשמת חוה, הרי חיבורם הוא בדיוק המציאות של זיווג שני שתיאר **האריז"ל**. אף שהם מיועדים זה לזו מתחילת בריאתם, פגישתם אינה יכולה עוד לבוא בהכרח בפשטות של זיווג ראשון. עליהם להתגבר על הקשיים השייכים לגלגול חדש.

עתה מובן מדוע אליעזר נזקק לתפילה כדי למצוא את רבקה. תפקידו אינו רק לחפש אשה בעלת המעלות הראויות ליצחק. עליו לחבר מחדש שתי נשמות שכבר היו קשורות בתחילתן, וכעת פגישתן החדשה היא חלק מתהליך מורכב של גלגול. הקושי במציאת רבקה אינו נובע מחוסר התאמה בינה לבין יצחק. להפך, הוא בא דווקא מכך ששתי הנשמות היו מיועדות זו לזו ושבו לעולם כדי להמשיך את תיקונן. מפני שרבקה היא הזיווג השני של יצחק, פגישתם זקוקה לסיוע מיוחד מן השמים. בזה מתבאר הצורך בתפילתו של אליעזר.

אולם אף שהסבר זה מיישב מדוע הוצרך להתפלל, עדיין עומדת שאלתנו הראשונה: מדוע אמרה **הגמרא** שאליעזר שאל שלא כהוגן, בזמן שביקש למצוא את הזיווג שה' עצמו ייעד ליצחק?

כדי להעמיק בשאלה זו, נעיין בדבריו הנפלאים של **רבנו יוסף חיים**[12]. הוא מבאר שתפילתו של אליעזר

[12] עוד יוסף חי, פרשת חיי שרה, על בראשית כד, יד.

לא נועדה רק לגלות מי היא האשה המיועדת ליצחק, שהרי **הבן איש חי** אומר שאליעזר כבר ידע את זהותה. בסוף פרשת וירא, מיד אחרי העקדה, הודיעה התורה לאברהם על צאצאי נחור, וסיימה באומרה[13]:

כ/ וַיְהִי, אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם, לֵאמֹר: הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַּם-הִוא, בָּנִים-לְנָחוֹר אָחִיךָ...
כג/ וּבְתוּאֵל, יָלַד אֶת-רִבְקָה; שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה, לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם

הודעה זו לא באה במקרה. היא באה להודיע לאברהם שנולדה האשה המיועדת ליצחק. אברהם כבר ידע אפוא מי תהיה כלתו, והוא הודיע זאת לאליעזר לפני צאתו. מכאן עולה קושי חדש: אם אליעזר ידע שרבקה צריכה להינשא ליצחק, מדוע ביקש סימן מה'? מדוע לא הלך ישר לבית בתואל וביקש את בתו עבור יצחק?

הבן איש חי מבאר שהקושי האמיתי לא היה לזהות את רבקה, אלא להצליח להוציאה ממשפחתה. רבקה גדלה בסביבה רחוקה מאוד מן הקדושה, בין בתואל ולבן. הם ייצגו כוחות של טומאה שעלולים להתנגד ליציאתה. אליעזר היה צריך למצוא דרך לשכנע אותם לתת לה לעזוב את ביתם וללכת אל יצחק.

לשם כך ביקש סימן מה'. אם הצלחת שליחותו תהיה תלויה במאורע מיוחד, הוא יוכל להראות לבני משפחת רבקה גילוי ברור של השגחה פרטית. הם ייחסו חשיבות גדולה לסימנים ולניחושים. אם יראה להם אליעזר שהכול התרחש בדיוק כפי שאמר מראש, יהיו מוכנים יותר להודות שהזיווג נקבע מן השמים ושאין בכוחם להתנגד לו.

לפי **הבן איש חי**, תפילת אליעזר לא באה אפוא לגלות אשה שאינו מכיר, אלא להשיג סיוע מן השמים שעל ידו יוכל לשחרר את רבקה מסביבתה המשפחתית.

לאחר מכן מגלה **הבן איש חי** עומק נוסף בתפילת אליעזר. כדי להבין אותו, נחזור להכנסת שלושת המלאכים אצל אברהם בפרשת וירא. התורה מתארת בפרוטרוט כיצד הכין אברהם את צורכי אורחיו. אנו רואים הבדל חשוב בדרך קיום המצוות: חלק מן הדברים עשה אברהם בעצמו, וחלק מסר לשליחים.

הגמרא[14] מדגישה שהשכר שקיבלו בני אברהם נקבע לפי הדרך שבה עשה כל מעשה. מה שעשה אברהם בעצמו, נתן הקב"ה לבניו בעצמו; ומה שעשה על ידי שליח, ניתן גם לבניו על ידי שליח. כשקיבל אברהם את המלאכים הציע להם מים לרחיצת רגליהם, אך לא הביא אותם בעצמו. התורה מספרת שאמר[15]: "**יֻקַּח נָא מְעַט מַיִם**". מפני שמסר את הדבר לשליח, קיבלו בניו מים במדבר על ידי משה רבנו, כאשר הוציא מים מן הסלע.

לעומת זאת, את הכנת הלחם לאורחים ארגן אברהם בעצמו. **הגמרא** תולה בזכות זו את המן שקיבלו בני ישראל במדבר. הפעם ניתן השכר ישירות מיד ה', כפי שנאמר[16]: "**הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם**". אותו עיקרון נאמר גם על הצל: אברהם עמד בעצמו אצל אורחיו תחת העץ בשעה שאכלו, ובשכר זה הגן הקב"ה בעצמו על בני ישראל בענני הכבוד.

נמצא ש**הגמרא** אינה מתחשבת רק במצוה שנעשתה, אלא גם בדרך עשייתה. מעשה שעשה אברהם בעצמו מעורר הנהגה ישירה של הקב"ה, ואילו מעשה שנמסר לשליח מביא שכר על ידי שליח.

אולם בסיפור הזה יש פרט מפתיע. התורה מספרת שאברהם רץ בעצמו אל הבקר כדי לבחור בן בקר לאורחיו. הוא לא הסתפק במתן הוראות לעבדיו, אלא הלך בעצמו לעשות את המצוה. ואף על פי ש**הגמרא** מפרטת את השכר על המים, הלחם והצל, היא אינה מזכירה שכר מיוחד על בן הבקר שאברהם הלך לקחת בעצמו.

הדבר טעון ביאור. אם לכל מעשה הכנסת אורחים של אברהם היה שכר מקביל אצל בניו, מדוע אין מזכירים שכר על בן הבקר? ובפרט, מאחר שאברהם רץ בעצמו אל הבקר, איזו הנהגה ישירה של הקב"ה היתה יכולה להיות השכר על מצוה זו?

כאן אומר **הבן איש חי** ביאור נפלא. אותיות המילה "הבקר", שאליו רץ אברהם, הן ממש אותיות השם "רבקה". מכאן מתגלה השכר שלא הוזכר בפירוש ב**גמרא**. בזכות בן הבקר שהכין אברהם בעצמו, זכה להשיג את רבקה עבור בנו יצחק. ומאחר שהמצוה נעשתה על ידי אברהם בעצמו, גם השכר היה צריך להגיע בהתערבות ישירה של הקב"ה.

הדברים מקבלים משמעות מיוחדת כשחוזרים לדברי אברהם אל אליעזר לפני צאתו. אברהם הבטיח לו שה' ישלח את מלאכו לפניו כדי להצליח את שליחותו. אולם הזכות שרכש בהכנסת המלאכים נתנה מקום לקוות להנהגה גבוהה עוד יותר: מאחר שהוא עצמו רץ אל הבקר, יכול הקב"ה בעצמו לתת לו את רבקה, בלי למסור את השכר לשליח.

---

13 בראשית, פרק כב.

14 בבא מציעא פו ע"ב.

15 בראשית יח, ד.

16 שמות טז, ד.

נמצא שהקשר בין הבקר לרבקה אינו רק רמז לזהותה של אשת יצחק. הוא מגלה את הזכות שבכוחה להביא את הזיווג הזה, ובפרט את צורת ההנהגה מן השמים שעל ידה יֵצא הדבר אל הפועל.

אפשר להעמיק ברמז זה. חז״ל אומרים שבן הבקר שאחריו רץ אברהם הביא אותו עד מערת המכפלה, מקום קבורתם של אדם וחוה. עתה יש לדבר משמעות מיוחדת: מאחר שאותיות הבקר הן אותיות רבקה, אפשר לראות בריצה זו רמז להשגת נשמת חוה, העתידה לשוב בגלגול ברבקה. כשהלך אברהם אחר בן הבקר אל המקום שבו נקברה חוה, הכין בדרך רמז את שיבת נשמתה, כדי שתתחבר עם יצחק, גלגולו של אדם הראשון.

אפשר להוסיף ולהעמיק על פי דברי **הקדושת לוי**[17]. הוא שואל מדוע נתן אליעזר לרבקה את התכשיטים מיד, לפני ששאל מאיזו משפחה היא. כיצד היה בטוח שהיא האשה המיועדת ליצחק, בשעה שעוד לא ידע מי היא?

כדי להשיב על כך מגלה **הקדושת לוי**, ששורש לידתה של רבקה הוא במעשי החסד של אברהם אבינו. אמנם בתואל הוא אביה בגוף, כפי שהתורה אומרת בפירוש, אך הוא אינו הסיבה הרוחנית האמיתית לבואה לעולם. נשמתה נולדה מן השפע של קדושה שעורר אברהם, ובפרט ממידת החסד שלו. בתואל רק הוליד בגשמיות נשמה ששורשה הרוחני קשור באברהם.

בזה מתבאר מעשהו של אליעזר. כאשר הוא רואה את רבקה שואבת עבורו מים ואחר כך ממהרת להשקות את כל גמליו, הוא מכיר בה מיד את מידת החסד של אברהם. אין זו רק מעלה טובה המתאימה לבית אברהם; היא מגלה שרבקה באה מן השורש הרוחני שלו. לכן יכול אליעזר לתת לה את התכשיטים עוד לפני שידע את משפחתה, כי כבר ראה בה את החותם הרוחני של אדוניו.

מעתה מובן מדוע הסימן שביקש אליעזר עוסק דווקא בחסד עם אדם זר. הוא אינו מחפש רק נערה נדיבה, אלא את מי שמגלה את אותה מידה של אברהם. מכיוון שרבקה היא פרי רוחני של חסדו, במידה זו עצמה אפשר להכיר אותה. הסימן שבחר אליעזר קשור אפוא לשורשה הרוחני של האשה שאותה הוא מחפש.

אלא שיש כאן דקדוק מעניין. כאשר אברהם קיבל את שלושת המלאכים, הוא ביקש שיביאו להם מים ולא עשה זאת בעצמו. רבקה, לעומתו, אינה רק מציעה מים לאליעזר: היא שואבת בעצמה, משקה אותו וחוזרת שוב ושוב אל הבאר להשקות את כל הגמלים. היא ממשיכה את מידת החסד של אברהם, ובנקודה זו אף מעלה אותה למדרגה נוספת, שהרי היא עושה בעצמה את מה שאברהם מסר לשליח.

הבדל זה מקבל עומק מיוחד על פי דברי **האגרא דכלה**[18]. הוא מלמד שאילו אברהם היה מביא בעצמו את המים למלאכים, ולא על ידי שליח, התוצאות עבור בניו היו שונות לגמרי: משה רבנו לא היה מגיע לידי הכאת הסלע, היה נכנס לארץ ישראל, והגלויות, שכחת התורה והמחלוקות לא היו באות.

אנו רואים שפרט הנראה שולי בדרך עשיית המצוה יכול להביא תוצאות רוחניות עצומות. בשני המקרים האורחים היו מקבלים מים, אך השאלה אם המים מובאים ישירות או על ידי שליח משנה את צורת השכר ואת השפעתו על הדורות הבאים.

לפי זה אפשר לומר שהתנהגות רבקה אינה פרט מקרי. כשהיא מביאה בעצמה מים לאליעזר ולגמליו, היא מגלה לא רק את חסדו של אברהם, אלא גם השלמה מסוימת של מעשהו. במקום שבו השתמש אברהם בשליח, רבקה פועלת בעצמה. פרט זה חשוב במיוחד בסיפור שבו עומדת במרכז השאלה אם הקב״ה יתערב בעצמו או על ידי מלאך.

עתה נוכל להשיב על שאלתנו הראשונה. ביארנו בשם **הבן איש חי**, שבזכות בן הבקר שהכין בעצמו, זכה אברהם לקבל את רבקה על ידי התערבות ישירה של הקב״ה. אולם לפני יציאת אליעזר אמר לו אברהם שה׳ ישלח את מלאכו לפניו. היו אפוא שתי דרכים אפשריות של סיוע מן השמים: על ידי מלאך, או בהתערבות ישירה של הקב״ה.

אליעזר ידע את הקושי המיוחד שבשליחותו. רבקה היתה הזיווג השני של יצחק, ולכן החיבור ביניהם היה זקוק לסיוע מיוחד מן השמים. אבל התורה מדגישה פרט שדורש תשומת לב[19]:

וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת

מדוע לא הניח הקב״ה לאליעזר לסיים את תפילתו? **הגמרא** אומרת ששאל שלא כהוגן, מפני שלא פירש שהנערה צריכה להיות בלי מום. אולם כפי שמביא **האגרא דכלה**[20], אליעזר התכוון להוסיף את התנאים הללו לפני שיסיים את תפילתו.

---

17 פרשת חיי שרה, אות י.

18 פרשת וירא, אות טז.

19 בראשית כד, טו.

20 חיי שרה, אות מה. לדעתו היתה זו טעות שאליעזר ביקש לתקן, ואילו אנו הולכים בדרך שמעשהו היה מכוון.

אפשר להבין את דברי חז״ל בדרך חדשה. אברהם זכה לקבל את רבקה על ידי התערבות ישירה של הקב״ה, אך אמר לאליעזר שמלאך ילך לפניו. היה צורך להבחין בין שתי צורות ההנהגה. לפי דברי **האגרא דכלה**, מעשה הבא על ידי שליח עלול להביא תוצאה שאינה שלמה, גם כשהמטרה הקרובה מושגת. אילו היה אליעזר מפרש את כל התנאים הנדרשים ומקבל תשובה שלמה, לא היה יכול לדעת אם היא באה ישירות מהקב״ה או מן המלאך שנשלח עמו.

לעומת זאת, אם תפילתו תישאר חסרה ובכל זאת יקבל תשובה מושלמת, יהיה בכך גילוי שהקב״ה עצמו התערב. תשובה המוגבלת רק לתנאים שאמר היתה יכולה להביא נערה שיש בה אותם מומים שהזכירה **הגמרא**. אבל הקב״ה יודע בשלמות מי האשה המיועדת ליצחק, גם בלי שאליעזר יפרש את כל מעלותיה. אפשר אפוא לומר שאליעזר התחיל בכוונה בבקשה שאינה שלמה, כדי לאפשר גילוי של התערבות ישירה מאת ה׳. אילו לא היה קורה דבר, היה ממשיך ומוסיף את התנאים הנדרשים. אולם הקב״ה הקדים אותו והוציא את רבקה עוד בטרם כילה לדבר.

בזה מובנת הדגשת התורה שתפילתו עדיין לא הסתיימה. הקב״ה השיב כהוגן על בקשה שעדיין היתה שלא כהוגן. אליעזר קיבל אשה הראויה ליצחק בשלמות, אף שעוד לא שלל את האפשרות שיהיו בה מומים. מכאן אפשר להבין שדברי חז״ל אינם בהכרח טענה על אליעזר, אלא מגלים את עומק דרכו. **הגמרא** מפרטת את המומים שהיה עלול לפגוש, כדי להראות עד כמה שלמות התשובה היתה למעלה מן התנאים שאמר.

נמצא שלא למרות חסרון תפילתו הכיר אליעזר בהתערבות ה׳, אלא דווקא על ידו. כאשר קיבל תשובה שלמה עוד לפני שסיים את בקשתו, ידע שהקב״ה עצמו התערב כדי לחבר את יצחק ורבקה. כך היה אליעזר בטוח שחיבורם של יצחק ורבקה יהיה שלם, מפני שלא עמד רק על הצלחת סימן, אלא על בחירה ישירה של הקב״ה. שום פגם העלול לקלקל את זיווגם אינו יכול להיעלם ממי שייעד בעצמו את נשמותיהם להיפגש מחדש.

מכאן אנו לומדים יסוד גדול: האדם אינו יודע תמיד מה באמת טוב עבורו, וגם תפילותיו אינן תמיד שלמות. הקב״ה יודע את צורכינו יותר ממה שאנו יכולים לבטא. עלינו להתפלל בביטחון, ולדעת שהתשובה היפה ביותר אינה בהכרח מה שביקשנו, אלא מה שהקב״ה יודע שהוא שלם עבורנו.

שבת שלום.

יהודה משה שרביט

כדי להקדיש את דבר התורה הבא לעילוי נשמת או לברכה, ניתן ליצור קשר בכתובת המייל

yamcheltorah@gmail.com